

Raad van Kerken in Nederland

Beraadgroep Samenleving, duurzaamheid en vrede en Beraadgroep Geloof en kerkelijke gemeenschap

PRESENTIE EN PROFETIE

Over het maatschappelijk handelen en spreken van de kerken

Vooraf:

De beide Beraadgroepen willen met dit document enkele gedachten over het handelen en spreken van kerken voorleggen aan de plenaire raad van de Raad van Kerken in Nederland, met de bedoeling om hierover met elkaar in gesprek te komen. De Beraadgroepen beschouwen dit document niet als een einddocument, maar als een gespreksnotitie. Hieronder zijn daartoe enkele suggesties voor gespreksvragen opgenomen.

1. Hoe kan de kerk de stem worden van de stemlozen, van hen die niet gehoord worden?
2. Hoe onderscheiden de kerken de gave van de profetie in hun midden en wat kunnen wij als kerken doen om profetische stemmen in onze tijd te steunen en te versterken?
3. Moeten kerken meer zichtbaar worden in het publieke debat? Zo ja, wat kunnen wij doen om dat te bereiken?
4. In welke mate past de kerk bescheidenheid, gezien door haar zelf gemaakte fouten?
5. Hoe verhoudt de bescheidenheid van de kerk zich tot de roeping die zij heeft om vrijmoedig te getuigen van Christus?
6. Wat hebben de kerken geleerd van de fouten die zij zelf in het verleden hebben gemaakt?

1 Hoe kerken maatschappelijk actief zijn

Op allerlei plekken in Nederland zetten mensen zich vanuit hun gelovige inspiratie en hun kerkelijke betrokkenheid in voor de bevordering van een humane en rechtvaardige samenleving. Zij organiseren inloophuizen en koffiehoecken voor eenzame mensen en voor dak- en thuislozen, organiseren voedsel- en kledingbanken, zetten hulpacties op voor scholen, ziekenhuizen en landbouwprojecten in ontwikkelingslanden. Zij klagen de groeiende tweedeling in de samenleving aan en zijn betrokken bij klimaatacties. Zij pleiten voor

verdraagzaamheid in een situatie van politieke en maatschappelijke polarisatie en voor een vreedzame oplossing van conflicten. Zij schromen niet om bewindslieden en politici aan te spreken. Waarom doen zij dat?

2. Waarom moeten kerken spreken?

Waarom zouden de kerken zich moeten uitspreken over maatschappelijke vraagstukken als duurzaamheid, klimaatcrisis, armoede, vluchtelingen, slavernij, genderongelijkheid, polarisatie, racisme, oorlog en terreur, mondiale conflicten, enzovoorts?

Om te beginnen is het belangrijk vast te stellen dat dit spreken niet kan zonder een praktisch handelen dat ermee in overeenstemming is. De daad hoort bij het woord, anders zou iedere stem van of namens de kerk er een zijn van een loze profeet. De kerken zijn er zich inmiddels ook van bewust dat zij in het verleden niet altijd het goede voorbeeld hebben gegeven als het gaat om rechtvaardig handelen. Zij hebben schuld op zich geladen door het zondige gedrag van hun vertegenwoordigers, maar ook door hun zwijgen waar onrecht geschiedde en door wat de hervormde theoloog Willem Banning ‘zondige onbewustheid’ noemde omtrent wat zich om hen heen afspeelde. Zij hebben niet altijd voldoende respect getoond voor de rechten van mensen, van dieren en van de schepping; zij hebben bijgedragen aan de uitbuiting van de aarde. Zij hebben belangen gehad in de slavenhandel en zijn onvoldoende opgekomen voor de tot slaaf gemaakten. De kerken hebben onvoldoende gedaan om kinderen te beschermen tegen geweld en seksueel misbruik door hun ambtsdragers en hebben in de omgang met het seksueel misbruik in hun kring vaak het eigen belang van het kerkelijk instituut boven dat van de slachtoffers geplaatst. De kerken dienen zich van dit schuldig handelen bewust te zijn en het publiekelijk en berouwvol te belijden.

Een zekere bescheidenheid en deemoed in het publieke spreken namens of vanuit de kerk is alleen al daardoor in Nederland een noodzakelijk gegeven. De kerk wil zich ook niet opwerpen als de alwetende zedenmeesteres, die zichzelf een dominante positie in de samenleving toe-eigent. Daar komt bij dat het publieke imago van de kerk in de Nederlandse samenleving al enkele decennia lang aan ernstige slijtage onderhevig is. Waren de kerken ooit instituten met maatschappelijk gezag, nu worden zij door velen in Nederland ervaren als achterhaalde fenomenen, hooguit nog onderdeel van het culturele erfgoed. Zelden worden bijvoorbeeld in de publieke, niet-confessionele media in Nederland vertegenwoordigers van een kerk over vragen van algemeen belang aan het woord gelaten, zoals dat in het Verenigd Koninkrijk wel regelmatig gebeurt, waar iemand als Rowan Williams, de oud-aartsbisschop van Canterbury, met enige regelmaat zijn licht mag laten schijnen over actuele maatschappelijke kwesties.

Toch zijn gelovige en kerkelijk geëngageerde mensen ervan overtuigd dat zij niet stil kunnen blijven zitten en ook hun mond niet moeten houden als zij pijn en onrecht in de samenleving zien, dichtbij en veraf. Waarom is maatschappelijk handelen en spreken vanuit en namens de kerk dan nodig?

3. Kerken willen maatschappelijk betrokken zijn

De kerk is in de wereld. Zij is geen buiten- of bovenwerelds fenomeen. Zij deelt in de zorgen en de pijnen van de wereld. Zij is geen stormvrije zone, geen vluchtheuvel. Zij staat midden in de wereld. Dit is de laatste decennia herhaaldelijk uitgesproken in oecumenische en kerkelijke documenten. Zo zegt het voorbereidingsdocument voor de elfde assemblee van de Wereldraad van Kerken, die in 2022 in Karlsruhe is gehouden, onder het kopje ‘Ingaan op de uitdagingen van onze tijd, bewogen door de liefde van Christus’: ‘Een assemblee van de Wereldraad van Kerken is een plaats waar wij samenkomen als een zuster-/broederschap vanuit de hele wereld. En de hulpkreten en noden van de wereld komen met alle deelnemers en afgevaardigden mee.’

De openingszin van de pastorale constitutie over de Kerk in de wereld van deze tijd van het Tweede Vaticaans Concilie, *Gaudium et Spes* uit 1965, luidt: ‘Vreugde en hoop, verdriet en angst van de mensen van vandaag, vooral van de armen en van hen die, hoe ook, te lijden hebben, zijn evenzeer de vreugde en de hoop, het verdriet en de angst van de leerlingen van Christus; er is werkelijk niets bij mensen te vinden dat geen weerklank vindt in hun hart.’

De kerk maakt niet alleen deel uit van de pijnen en de noden van de wereld, zij wil zich daar ook niet aan onttrekken. Zij wil juist dichtbij zijn: present. Zij wil luisteren naar en leren van de stem van de gewonden, gekwetsten en gemarginaliseerden. Paus Franciscus introduceerde in 2013 het beeld van de kerk als een veldhospitaal. De Amerikaanse theoloog William T. Cavanaugh bouwde vanuit dat beeld een politieke theologie op (*Field Hospital. The Church's engagement with a wounded world*, Grand Rapids 2016). De kerk wil dichtbij de gewonde wereld zijn, daar waar de pijn geleden wordt, en zij wil daar eerste troost bieden. Zij weet zich daarin gesterkt door het vroegchristelijke beeld van Christus als de zielenarts, de *Christus medicus*. De kerk is mobiel als een veldhospitaal: eerder iets dat gebeurt dan een institutie. Zij trekt zich niet terug van de plekken waar de pijn geleden wordt. Zij weet dat zij ook zelf gewond is, gekneusd, bevuild. Als zij eerste troost kan bieden, dan is dat vanuit haar eigen besef van kwetsbaarheid en verwonding. Zij is *a wounded healer*, een gewonde genezer, om een beeld van de psycholoog Carl Gustav Jung te gebruiken, dat door de Nederlandse priester en theoloog Henri Nouwen grote bekendheid heeft gekregen.

4. Kerken hebben een boodschap

De kerk wil dichtbij zijn omdat zij troost, hoop en vreugde wil delen, namelijk de vreugde van het evangelie. Aan de kerk is het 'eu angelion' toevertrouwd: de verkondiging van de komst van het koninkrijk, het evangelie van vreugde, vrede en gerechtigheid. Dat is haar niet toevertrouwd om het voor zichzelf te houden, maar om het te delen met de wereld. Paus Franciscus zegt daarover in de apostolische exhortatie *Evangelii gaudium* uit 2013: 'Kerk zijn betekent Volk van God zijn, in overeenstemming met het grote liefdesplan van de Vader. Dat houdt in gist te zijn van God te midden van de mensheid. Dat wil zeggen het heil van God te verkondigen en te brengen in deze wereld van ons, die vaak verdwaalt, die er behoefte aan heeft antwoorden te krijgen die bemoedigen, die hoop geven, die nieuwe kracht onderweg geven. De Kerk moet de plaats van belangeloze barmhartigheid zijn, waar allen zich welkom kunnen voelen, bemind, vergeven en bemoedigd om te leven naar het goede leven van het Evangelie' (*Evangelii gaudium* 114).

De boodschap van het evangelie is er een van vrede, gerechtigheid en heil van de schepping. Dat waren de drie sleutelbegrippen van het Conciliair Proces, dat tussen 1983 en 1993 op initiatief van de Wereldraad van Kerken wereldwijd plaatsvond. Zij vormen tot de dag van vandaag de sleutelwoorden voor het maatschappelijk handelen en spreken van de christelijke kerken. Wij zouden ontrouw worden aan onszelf als wij die sleutelwoorden zouden verloochenen. Zij verplichten ons tot maatschappelijke inzet, in woord en daad.

Die inzet is gericht op vrede en verzoening, op een wereld die niet door harde economische en politieke wetten wordt geregeerd, maar door barmhartigheid. Christenen zijn geroepen vreedstichters te zijn. *Called Together to be Peacemakers*, zo luidde de titel van het eindrapport van de oecumenische dialoog tussen de rooms-katholieke kerk en de wereldwijde doopsgezinde kerk (2005): christenen moeten vanuit hun geloof werken aan een vreedzame wereld. Zij moeten strijdende partijen bij elkaar brengen, relaties tot stand brengen, gesprek in plaats van geweld bevorderen, polarisatie overwinnen door wederzijds begrip. Dat betekent dat hun spreken en handelen mensen niet uit elkaar moet drijven, maar dichter bij elkaar moet brengen. Dat geldt wereldwijd in de mondiale geweldsconflicten, dat geldt landelijk in de sfeer van groeiende affectieve polarisatie en dat geldt in de eigen omgeving van familie, werk, kerk en vereniging, overal waar de korte lontjes soms het gedrag van mensen lijken te bepalen.

De kerk wil in de wereld van zich laten horen in het besef dat zij wel in de wereld is, maar tegelijk ook anders is: zij is een tegenstem van hoop. Zij is, om met de Amerikaanse theoloog en ethicus Stanley Hauerwas te spreken, een '*counter culture for the benefit of the whole*', een contrastgemeenschap ten dienste van de hele wereld. Zij

is er om stem te geven aan de stemlozen. De kerk, aldus Hauerwas, heeft geen boodschap, maar is de boodschap. Zij is geroepen een profetische gestalte in de wereld te zijn. Zij moet spreken, zoals de remonstrantse theoloog G.J. Hoenderdaal ooit zei, als zwijgen zondig is, doordat dat zwijgen ‘een verzaking van onze taak als christenen in de wereld’ is.

5. Hoe profetisch te spreken?

De agenda van haar profetisch spreken wordt niet bepaald door wat de wereld haar voorschrijft. Zij spreekt vanuit de woorden die haar zijn toevertrouwd: de boodschap van de Bijbelse boeken, van de Wet, de profeten en het Evangelie. Zij staat in die traditie van profetisch spreken, en vooral dat van de profeet Jezus van Nazareth, die Woord van de Eeuwige is. Zij leeft vanuit het Woord. Daarom ook moet zij haar stem verheffen als woorden misbruikt worden, als de taal gekaapt en vervuild wordt door populistische stemmingmakerij, die mensen tegen elkaar opzet in plaats van hen met elkaar te verzoenen.

Het spreken en handelen van christenen namens en vanuit de kerken speelt zich op vele niveaus af: internationaal, landelijk en plaatselijk. De vorm hangt af van de omstandigheden, maar ook van de talenten: de een is beter in daden, de ander in woorden. Het is belangrijk om het juiste moment voor het spreken en handelen aan te voelen. Zo verscheen de encycliek *Laudato si'* van paus Franciscus kort voor de klimaatconferentie van Parijs van 2015, waar de tekst in de wandelgangen onmiskenbaar een rol heeft gespeeld. Kerken moeten voorkomen dat hun spreken in maatschappelijke vraagstukken als mosterd na de maaltijd komt.

Er zal vaak debat zijn over de juiste vorm. De een wil zich vastplakken aan een autosnelweg om aandacht te vragen voor de klimaatcrisis, de ander neemt liever deel aan een gebedsdienst in het teken van de duurzaamheid van onze planeet; de een ketent zich vast aan het hekwerk bij een ambassade, de ander neemt deel aan een schrijfactie van Amnesty International. De kerken mogen zich ook bewust zijn van de kritische kracht die uitgaat van het gebed en van de viering van de liturgie. In goede liturgie komt alles bij elkaar: de noden en de pijnen van de wereld worden er benoemd en in gebed voor het aanschijn van God gebracht, en tegelijk worden de deelnemers aan de liturgie vermaand, gesterkt en uitgezonden, de wereld in.

Belangrijk is wel dat de kerken bij elk handelen en spreken in maatschappelijke kwesties bereid zijn tot kritisch zelfonderzoek. Wanneer en waarom hebben zij gezwegen waar zij hadden moeten spreken en nagelaten te handelen waar dit wel geboden was? Wat is hun eigen aandeel geweest in de plundering van de aarde, in de onderdrukking en discriminatie van mensen? Wat hebben zij zelf verdiend aan de slavenhandel en hoe hebben zij die met een beroep op de Bijbel gelegitimeerd? Waar zij tekort zijn geschoten, moeten zij bereid zijn dat te erkennen en te

benoemen en hun zondig falen belijden, verbonden met de verplichting tot anders handelen.

Het maatschappelijk spreken en handelen vanuit en namens de kerken mag uitdagend zijn. De kerken mogen bij tijd en wijle de knuppel in het hoenderhok gooien, ongemakkelijke vragen stellen, vanzelfsprekendheden en al te makkelijke antwoorden in twijfel trekken. Om gehoord te worden, zullen zij een taal moeten gebruiken die door mensen van onze tijd verstaan wordt en dienen zij de juiste podia te vinden. Dat zijn niet alleen de podia van confessionele media en instanties; daar wordt een spreken van de kerk al snel preken voor eigen parochie.

Belangrijk is dat de kerken, bijvoorbeeld via de Raad van Kerken, werken aan een effectieve mediastrategie en dat zij eigentijdse profetische stemmen uit hun midden, vooral die van jongeren, bemoedigen en ondersteunen.

6. Mensen verder helpen

Het maatschappelijk handelen en spreken van de kerken zal er ten slotte nooit op uit zijn mensen te ontmoedigen, tegen elkaar op te zetten of te kleineren. De kerk moet altijd klaar staan om mensen bij de hand te nemen en overeind te helpen. Bij de laatste Wereldjongerendagen in Lissabon zei paus Franciscus in een overweging: de enige situatie waarin je op een ander mag neerkijken is als je bukt om hem of haar overeind te helpen. Jezus reikt bij zijn genezingen en bij de opwekking van doden (bijvoorbeeld in het geval van het dochtertje van Jairus, Marcus 5) steeds de hand aan mensen om ze overheid te helpen. De kerk is geroepen Hem hierin na te volgen.

[Versie 17 april 2024]